

Azərbaycanın iqtisadi tarix elminin korifeylərindən

Azərbaycan xalqı böyük şəxsiyyətlər yetişdirən xalqdır. Bu, danılmaz həqiqətdir ki, görkəmli alimlərimizin, ziyalılarımızın şöhrəti, sorağı uzaq-uzaq ellərdən gəlir.

Əmircan torpağı Azərbaycana çoxlu ziyalı, gözəl insanlar bəxş etmişdir. Onların arasında Abbasqulu ağa Bakıxanov, Şəmsi Əsədullayev, Səttar Bəhlulzadə, Tofiq Bayram, Malik Ramazanzadənin adlarını çəkmək olar. XX əsr haqqında düşünərkən onun xalqımızın tarixində, mədəni həyatında hansı izlər buraxdığı istəməz gözümlərimizdə özünəməxsus çıxışları, çoxlarına nəsib olmayan hazırcavablığı, müdrik məntiqi və natiqlik məharəti ilə seçilən Əlisöhbət Sumbatzadə adlı bir elm cəfakəşinin də olması şübhəsizdir. Elmimizdə, akademiyaımızda bu gün də yeri görünən Əlisöhbət Sumbatzadənin bu yaxınlarda 115 yaş qeyd olunmuşdur. Bu böyük insanın yetirmələrindən bir neçəsinin akademik Əlisöhbət Sumbatzadə haqqında dedikləri ilə tanış olduq. Yəqin ki, onların xatirələri oxucularımız üçün də maraqlı olar.

Onun şöhrəti respublikamızın hüdudlarını aşmış, o beynəlxalq aləmdə tanınmışdır. Əsərlərinin bir çoxu keçmiş SSRİ məkanına, Zaqafqaziya, Monqolustana və digər ölkələrə həsr olunmuşdur. Bu əsərlər Bakıda başqa, Moskvada, Tehrandan, San-Fransiskoda, Berlində, Edinburqda, Buxarestdə, Ulan-Batorda, Aşqabatda və s. şəhərlərdə nəşr olunmuşdur. O, SSRİ-də elm və texnika üzrə Lenin mükafatları komitəsində tarix bölməsinin və 12 cildlik "SSRİ tarixi"nin Baş redaksiya heyətinin üzvü idi. Xülasə, bibliografiyası və fəaliyyət dairəsi çox geniş idi. Onun gözəl insan, zarafatçı, gülərsən, sadə və səmimi, təvazökar şəxs olduğunu söyləməyi özümə borc bilirəm. O, çox xeyirxah, hər cür məhdudiyət hissələrindən (paxıllıq, yerliçilik və bu kimi) azad olan insan idi. Geniş elmi ictimaiyyət, ziyalılar, xalq onu sevir, rəsmi dairələr isə yüksək qiymətləndirirdilər. Ona respublikanın "Əməkdar elm xadimi" (1958-ci il) fəxri adı verilmişdi. Respublika Ali Sovetinin deputatı və Rəyasət heyətinin üzvü idi. Keçmiş SSRİ-nin orden və medalları ilə təltif olunmuşdu. Mən fəlsəfi məsələlər müzakirə olunarkən onun maraqlı çıxışlarının şahidi olmuşam. Bir vaxt fəlsəfə üzrə namizədlik dissertasiyalarının müdafiəsi BDU-nun tarix fakültəsinin Elmi Şurasında, sonralar isə fəlsəfə,

O, TƏKCƏ TARİXÇİ VƏ YA İQTİSADÇI ALİM DEYİLDİ, HƏM DƏ MÜTƏFƏKKİR İDİ

Respublikamızın ictimaiyyəti görkəmli alim, akademik Əlisöhbət Sumbatzadənin yubileyini qeyd edir. Mən onu 1947-ci ildən - BDU-ya tələbə kimi daxil olduğum vaxtlardan tanıyırdım, yəni 60 ildir. Bu alimi 60 ildən çox vaxt tanıyırsam, onun haqqında söz deməyə mənəvi haqqım var, səriştəm var. Heç bir il keçməmişdi ki, (1948-ci il) onun elmlər doktoru alimlik dərəcəsinə aldığı bildim. On il sonra isə o, AMEA-nın həqiqi üzvü (akademik) oldu. 1955-ci ildə mən namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdiyim ildə o, akademiyanın müxbir üzvü seçilmişdi. O, Bakının Əmircan (Xilə) kəndində dünyaya gəlmişdi. Təkcə onu deyim ki, ədəbiyyat, elm, fəlsəfi və ictimai fikrimizin korifeylərindən olan Abbasqulu ağa Bakıxanov kimi ölməz dahi bu kənddə doğulmuşdur. Məşhur Quliyevlər (Quluzadələr) ailəsi (akademik

tarix və iqtisadiyyat üzrə doktorluq işlərinin müdafiəsi AMEA-nın İctimai Elmlər Bölməsinin Elmi Şurasında keçirilirdi. Əlisöhbət müəllim bu şuraların üzvü idi və dəfələrlə rəsmi opponet, rəyçi kimi iştirak etmiş, müzakirələrdə maraqlı çıxışları ilə tanınmışdı. Allah ona qəni-qəni rəhmet etsin.

Fuad QASIMZADƏ, akademik

YERİN GÖRÜNÜR, ƏLİSÖHBƏT MÜƏLLİM!

XX əsrin ən görkəmli ziyalılarından biri, Azərbaycan iqtisadi tarixinin, elminin yaradıcısı kimi Əlisöhbət Sumbatzadə haqqında tariximizdə unudulmaz səhifələr çoxdur. Mən bu böyük alim haqqında bir neçə dəfə qəzetin saylarında öz fikirlərimi bildirmişəm. Biz Əlisöhbət Sumbatzadə məktəbindən çıxmağımızla, Əlisöhbət müəllimin adı ilə bağlı olan elm məktəbinin, daha doğrusu, akademiyanın üzvləri olmağımızla fəxr edirik. Öyünürük ki, biz də onun elm ocağında isinmiş, qələm tutmağa yiyələnmiş, ondan elmi məsləhətlər alaraq, qarşımıza qoyduğu elmi problemlərin həllində iştirak etmiş, bir sözlə, Azərbaycanda Sumbatzadənin adı ilə bağlı elm karvanının adı üzvləri sayılmışıq. Bu, təkcə bizim yox, bu məktəbin bütün üzvləri üçün şərəf və şöhrətdir.

Məmmədpaşa - texnika elmləri doktoru, İsrəfil - texnika elmləri doktoru, Lenin mükafatı laureatı və tarix elmləri doktoru Danil Quliyev qardaşları), rəssamlığın ən uca zirvəsinə yaxınlaşan, bu sahədə əsl Allah vergisi olan Səttar Bəhlulzadə, istedadlı şair Tofiq Bayram və digər görkəmli alimləri, sənətkarları ilə bu kənd haqlı olaraq fəxr edə bilər. Mən Əlisöhbət müəllimi təkcə görkəmli tarixçi alim (XIX əsr Azərbaycan tarixinə dair sanballı tədqiqatların müəllifi kimi), tarixi mövzuda olan əsərləri sənaye və xüsusən kənd təsərrüfatına, sosial-iqtisadi məsələlərə dair olduğuna görə həm də iqtisadçı alim deyil, eyni zamanda əsl mütəfəkkir-alim, filosof-alim sayıram. Əvvəla, ona görə ki, xeyli müddət fəlsəfə institutunda işləyib, ali məktəblərimizdə tarix fənlərindən, bəlkə daha çox fəlsəfədən dərslər deyib. İctimai elmlər üzrə Elmi Məlumat Mərkəzinin şöbə müdiri, 1957-1959-cu illərdə Milli Elmlər Akademiyasının ictimai elmlər üzrə vitse-prezidenti olub. Ali məktəblərdə fəlsəfədən dərslər deyib, tədqiqatlarında fəlsəfi təhlilə geniş yer verib. Onun əsərlərini oxuyan hər kəs belə nəticəyə gəlir ki, o, tarixçidir, iqtisadçidir, həm də filosofdur. Bəli, onun əsərlərində sosial-iqtisadi, sosial-fəlsəfi analiz üstünlük təşkil edir. Sumbatzadə ilə söhbət edəndə də aydın hiss edirdik ki, o, tarixçi, iqtisadçı və filosof

Şərq müdrikliyini yada salan, elimizin, elmimizin ağısaqqalı Əlisöhbət müəllim dağ qartalı, ucalıq timsalı idi. Baxışında dünya mənalanın, duruşunda dünyalaşan bu insan əfsanə və nağıllarımızdakı qartalları, qəhrəmanları xatırladırdı, gözələrimizdə bütün bütün özəməti, bütün vüqarı ilə canlandırdı. Çox qəribədir, onun üreynin təpəri artanda, qüruru dağlar aşanda, çöhrəsi sərtləşəndə, gözləri şimşəkləşəndə, bəyaz salxım saçları pərişanlaşanda bir ayrı görkəm alar, dağ qartalına bənzəyirdi. Akademik Əlisöhbət müəllim dünya görmüş, zaman yaşamış şöhrətli alim idi. Düşüncəsi dərin, fikri aydın, məntiqi güclü, erudisiyası geniş, hafizəsi qibtəedici idi. Onun hər bir əsəri Azərbaycanın ictimai elmlərinə bir tühfə idi. Bu gün də biz Əlisöhbət müəllimin əsərlərindən bəhrələnir, onları diqqətlə mütaləə edirik, inkişaf tarixi barədə baxışlarımızı daha da zənginləşdiririk. Ulu Tanrıdan ona rəhmet diləyirəm.

Ziyad SƏMƏDZADƏ, akademik

TARİX ELMİ SAHƏSİNDƏ NƏ QAZANMIŞAMSA, MÜDRİK ALİMƏ BORCLUYAM...

Azərbaycan xalqının böyük oğlu, böyük alimi, böyük ictimai xadimi akademik Əlisöhbət Sumbatzadə, nəinki Qafqazda, Sovet Birliyində, habelə dünyada tanınmış alim idi.

Sumbatzadə, nəinki Qafqazda, Sovet Birliyində, habelə dünyada tanınmış alim idi. O, Azərbaycanda tarix elmi, iqtisad elmi, ədəbiyyat elmi və başqa elmlərin inkişafında yeni-yeni uğurlar və qələbələr qazanılmasında əvəzolunmaz xidmətlər göstərmişdir. Uzun müddət Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik katibi və İqtisad, Tarix və Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru olmuşdur. Bu elmlərin inkişafında uğurlar qazanılmasında Əlisöhbət Sumbatzadənin əməyi nə dəniz, nə udular, nə də yaddan çıxar. Əlisöhbət müəllim bizim elmimizi, mədəniyyətimizi, milli varlığımızı dünyaya tanıtdıran Azərbaycan oğlu idi. Hər tərəfli biliyi, geniş erudisiyası, güclü məntiqi və dərin müşahidə qabiliyyəti heyrət doğururdu. O, Azərbaycanda ictimai və humanitar elmlərin inkişafına öz dəyərlə təhəssüsünü vermişdir. Əlisöhbət Sumbatzadə təkrarsız müəllim, çoxlu tələbələrini tanınan, sevilən tərbiyəçi idi. Əlisöhbət müəllim Qafqaz tarixçilərinin sevilməsi, əzizi və şöhrətli idi. O olan məclisdə heç kəs tamada ola bilməzdi. Əlisöhbət müəllim böyük alim idi. Onun cild-cild əsərləri xalqımızın tarixinə və tələbələrinə böyük təhəssüs verdi. Azərbaycan xalqının mənşəyi haqqında xüsusi monoqrafiyası dərin məzmunu, qayəsi və siqleti ilə Azərbaycan ictimaiyyətinin diqqətini cəkməmişdi.

O, vaxtı ilə yazılmış "Azərbaycan tarixi" üçcildliyinin aparıcı müəlliflərindən idi. Bəlkə oxucuların çoxu onun şəxsiyyətinin görünüşünü bilmirlər. O, sərv boylu, şux qamətli, ləng yerlişli idi. Mənəli gözlərində, qartal baxışında, həbəşi çöhrəsində dünya mənalanırdı. Dalğın, dümağ saçları onun nuraniliyini, müdrikliyini aşkarlayırdı. Onun geniş qəlbi, ürəyi özündən böyük şəxsiyyət idi. Azərbaycan oğlu idi. Qeyretli ilə, vicdani ilə, əməli və arzusu ilə seçilən Azərbaycan oğlu. Mən fəxr edərəm ki, onun tələbəsi olmuşam. Onan dərslər almışam, kamala yetmişəm. Tarix elmi sahəsində nə qazanmışamsa, az-çox hansı uğurlarım olubsa, ona görə bu böyük insana, müdrik alimə borcluyam.

Teymur BÜNYADOV, akademik

MƏN ONDAN HƏMİŞƏ ATA QAYGISI GÖRMÜŞƏM

Akademik Əlisöhbət Sumbatzadə mənim həm universitetdə müəllimim, həm də Elmlər Akademiyasında iqtisadiyyat üzrə aspiranturaya daxil olduqdan sonra elmi rəhbərim olub. Mən onun rəhbərlik etdiyi "Azərbaycanın iqtisadi tarixi və fikir tarixi" şöbəsində kiçik elmi işçi, baş elmi işçi işləmişəm, sonralar mənə həmin şöbəyə müdir təyin edib. Uzun müddət akademik

Ə.Sumbatzadənin ictimai elmlər üzrə müdafiə şurasında onun elmi katibi kimi işləmişəm. İstər tələbəlik vaxtı, istərsə aspirantura illərində, istərsə də onun rəhbərliyi altında şöbənin bir işçisi kimi işlədiyim vaxtlarda ondan böyük qayğı, elmi işlərimdə kömək və bir ata kimi məsləhətlər eşitmişəm. Əlisöhbət müəllim, sözün əsl mənasında, Azərbaycanın işçılıq ziyalıları dəstəkləyən ən görkəmli simalardan biri olmuşdur. Onun Azərbaycan iqtisad elmində yeri, ilk növbədə, respublikamızın iqtisadi tarixinin və fikir tələbəsi olmuşam. Onan dərslər almışam, kamala yetmişəm. Tarix elmi sahəsində nə qazanmışamsa, az-çox hansı uğurlarım olubsa, ona görə bu böyük insana, müdrik alimə borcluyam.

Əlisöhbət müəllim, nəinki respublikamız daxilində, eyni zamanda o zamankı Sovet İttifaqı və dünya miqyasında tanınmış alimlərdən biri kimi Azərbaycan elmini müxtəlif səviyyəli beynəlxalq görüşlərdə, elmi-nəzəri konfranslarda və dünya simpoziumlarında təmsil etmiş, öz çıxışları və fikirlərlə hamını heyran etmişdir. Onun əziz xatirəsi bütün xalqımızın və tələbələrini qəlbində həmişə yaşayacaqdır.

Qüdrət ƏBDÜLSƏLİMİZADƏ, professor

